

# КИБУЦЪТ КАТО АЛТЕРНАТИВЕН МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ: ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО И СЪВРЕМЕННА ЗНАЧИМОСТ

Даниел Петров, Институт по аграрна икономика – София,  
Йоана Петрова, Университет по библиотекознание и информационни технологии,  
Имейл: [dpetrov.iae@gmail.com](mailto:dpetrov.iae@gmail.com), ORCID: 0009-0000-7396-1556

**Резюме:** Статията разглежда кибуца като исторически и социален модел за устойчиво развитие на селските райони, с фокус върху потенциалната му адаптация в български контекст. На базата на исторически анализ, теренни анкети и интервюта, се изследват възможностите за пренасяне на принципите на колективна собственост, споделена отговорност и демократично самоуправление към обезлюдените български села. Резултатите показват наличие на обществена подкрепа и интерес към кооперативни форми на живот. Кибуцът се представя не като копируем модел, а като вдъхновяваща рамка за нови форми на селска устойчивост и социална солидарност.

**Ключови думи:** кибуц, селско възраждане, кооперативни общности, демографска криза, устойчиво земеделие

## THE KIBBUTZ AS AN ALTERNATIVE FOR REVIVING BULGARIAN VILLAGES: BETWEEN UTOPIA AND A PRACTICAL MODEL

Daniel Petrov Institute of Agricultural Economics – Sofia, Agricultural Academy – Sofia,  
Yoana Petrova – University of Library Studies and Information Technologies,  
Email: [dpetrov.iae@gmail.com](mailto:dpetrov.iae@gmail.com), ORCID: 0009-0000-7396-1556

**Abstract:** This article explores the kibbutz as a historical and social model for sustainable rural development, focusing on its potential adaptation in the Bulgarian context. Through historical analysis, field surveys, and interviews, it examines the viability of applying principles such as collective ownership, shared responsibility, and democratic self-governance to depopulated Bulgarian villages. Findings indicate public openness and interest in cooperative living models. Rather than proposing a direct replication, the kibbutz is presented as an inspiring framework for developing new forms of rural resilience and social cohesion.

**Keywords:** kibbutz, rural revival, cooperative communities, demographic crisis, sustainable agriculture

Явлението „кибуц“ - отличителна форма на колективна общност, възникнала в началото на XX век в тогавашна Палестина под османско управление - представлява един от най-дългосрочните и идеологически наситени експерименти в комуналния живот и кооперативното развитие на селските райони в съвременната история. Вдъхновен от социално-политическите идеологии на ционизма и социализма, кибуцът възниква от желанието едновременно да се постигне еврейско национално възраждане и социална трансформация. Повече от проста земеделска комуна, кибуцът се превръща в многостранна социална институция, обхващаща не само икономическо сътрудничество,

но и радикални експерименти в образованието, семейната структура, управлението и културното производство.

В най-чистата си форма кибуцът отхвърля частната собственост, наемния труд и нуклеарното семейство като основна социална единица. Вместо това предлага колективна собственост, комунален труд и колективно отглеждане на децата като основи на едно равноправно общество. Този увод цели да предложи цялостно изследване на кибуца като историческо и социологическо явление, проследявайки неговата еволюция от ранните идеологически корени през златния му век до последвалите трансформации, и да оцени възможностите му като модел за възраждане на селските райони в съвременен контекст.

Историческият произход на кибуца се корени в миграцията на млади еврейски пионери, главно от Източна Европа, които пристигат в Палестина по време на Втората алия (1904–1914 г.), вдъхновени от двойната цел на национално изкупление и социална справедливост. Тези пионери, мнозина от които членове на „Поалей Цион“ и други социалистически ционистки организации, търсят спасение от потисничеството на Руската империя и желаят да изградят ново общество в Земята Израел. Тяхната визия се формира под влияние на утопичните социалистически идеи на времето, както и на еврейските традиции на обща отговорност и взаимопомощ.

Първият успешен кибуц, Дегания Алеф, е създаден през 1910 г. на брега на Галилейското езеро, поставяйки началото на стотици подобни общности, които ще последват (Near, 1992)<sup>1</sup>. За разлика от мошавите (кооперативни села, в които семействата притежават собствени домове и обработват индивидуални парцели), кибуците се основават на пълен икономически и социален колективизъм. Всички доходи и ресурси се обединяват, решенията се вземат демократично от общото събрание, а членовете се редуват в работата си - в земеделие, образование, промишленост и администрация.

Социологически погледнато, кибуцът служи като парадигмен случай на умишлено създадена общност и радикално социално инженерство. Класически изследвания на Мелфорд Е. Спайро (1955)<sup>2</sup> и Йонина Талмон (1972)<sup>3</sup> подчертават опитите на кибуца да създаде „контраобщество“, в което буржоазните норми се заместват с равенство и общностна солидарност. Концепцията на Спайро за кибуца като

---

<sup>1</sup> Near, Henry. *The Kibbutz Movement: A History*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

<sup>2</sup> Spiro, Melford E. *Kibbutz: Venture in Utopia*. Cambridge: Harvard University Press, 1955.

<sup>3</sup> Talmon, Yonina. "Family and Community in the Kibbutz." In *Social Structure and Personality in the Kibbutz*, edited by Melford E. Spiro, 23–45. New York: Transaction Publishers, 1972.

„утопично начинание“ улавя идеологическата му интензивност и експериментален дух, докато Талмон изследва напрежението между колективизма и индивидуалността, особено в семейния живот и образованието. В кибуците децата често се отглеждат колективно в специални „детски домове“, където прекарват дори нощите – това не е просто организационно решение, а съзнателен опит за формиране на нов тип социално поведение, съгласно социалистическите ценности. И все пак тази радикална социална структура не е без своите противоречия. С времето напрежението между идеологическата чистота и практическите нужди започва да определя историческия път на кибуците.

В преддържавния период и първите десетилетия на независим Израел, кибуците играят важна роля в националното развитие. Те са пионери в земеделието при трудни условия, интегрират имигранти, и предоставят кадри и ръководство за Хагана, а по-късно и за Израелските отбранителни сили (Ben-Rafael, 1997)<sup>4</sup>. Кибуците също така са културен авангард - раждат поети, учители и политици, оказали трайно въздействие върху израелското общество.

През 60-те години кибуците допринасят значително за аграрното производство на страната и се радват на висока социална репутация. Но под повърхността се натрупват вътрешни противоречия. Стремешът към равенство и споделен труд все по-често се сблъсква с желанията за личен напредък, лична свобода и материален комфорт. Младите поколения, израснали в системата, често оспорват нейните ограничения и търсят по-голяма автономия.

Икономическата криза от 80-те години е повратна точка за кибуцкото движение. Задълбочаващи се дългове, инфлация и промените в глобалните селскостопански пазари разкриват уязвимостите на кибуцката икономика. Едновременно с това културните промени към индивидуализъм и консумеризъм подкопават идеологическото единство, поддържало комуналния живот. В отговор много кибуци предприемат дълбоки реформи - въвеждат се диференцирани заплати, приватизация на жилищата, както и частично или пълно разпускане на общите трапезарии и колективното отглеждане на децата (Russell, 2011)<sup>5</sup>. Тези трансформации карат някои наблюдатели да обявят „края на кибуца“ като социална алтернатива. Но други изтъкват, че кибуците не са изчезнали, а по-скоро са еволюирали - адаптирайки основните си ценности към новите реалности. Някои

---

<sup>4</sup> Ben-Rafael, Eliezer. *Crisis and Transformation: The Kibbutz at Century's End*. Albany: SUNY Press, 1997.

<sup>5</sup> Russell, Raymond. *Utopia in Zion: The Israeli Experience with Worker Cooperatives*. Albany: SUNY Press, 2011.

общности се преоткриват като центрове за екологично земеделие, алтернативно образование или индустриално производство. Други отварят врати за нови членове и възприемат хибридни модели, съчетаващи колективни и частни елементи. Днес в Израел съществуват над 270 кибуца, с разнообразни организационни структури и идеологически ангажименти.

От теоретична гледна точка кибуцът предоставя уникална призма за изследване на по-широки въпроси в социологията и антропологията: жизнеспособността на утопични общности, динамиката на колективните действия, връзката между идеология и социална структура, както и преговорите между традиция и модерност. Кибуцът показва как умишлено създадените общности трябва да се справят с външен икономически натиск, вътрешни различия и универсалното човешко желание за принадлежност и автономия. Повдигат се и въпроси за мащаба - доколко кооперативните модели остават ефективни с нарастването си? И как подобни общности могат да запазят идеологическа последователност в плуралистични общества?

Днешният глобален контекст - белязан от обезлюдяване на селските райони, екологични кризи и нарастващо неравенство - възражда интереса към кооперативни и общностно базирани модели на развитие. В региони от Европа, Северна Америка и Глобалния юг, селата страдат от изтичане на млади хора, упадък на обществени услуги и икономическа стагнация. Политици и активисти все по-често търсят алтернативни подходи за устойчивост и социална сплотеност. В този контекст, опитът на кибуца предлага ценни уроци - както положителни, така и предпазливи - за съвременните усилия за възраждане на селския живот.

Макар че кибуцът е уникален със своята интеграция в национален проект и дълготрайното си съществуване в рамките на модерна държавна структура, той е част от една по-широка традиция на умишлен комунален живот и кооперативно развитие на селските райони, наблюдавана в различни културни и исторически контексти. Разбирането на тези паралелни модели позволява по-богата концептуална рамка за кибуца и помага да се осветят както неговите отличителни черти, така и общите характеристики с други глобални общностни експерименти.

В Европа различни утопични социалистически експерименти възникват през XIX век, вдъхновени от мислители като Шарл Фурие, Робърт Оуен и Етиен Кабе. „Фаланстерите“ на Фурие предвиждат общности, изградени върху хармоничен труд и социално равновесие, докато икарийците на Кабе се опитват да осъществят комунитарна

република - първо във Франция, а по-късно и в САЩ (Knapowski, 2023)<sup>6</sup>. Инициативите на Робърт Оуен в Ню Ланарк и Ню Хармони се стремят да реструктурират индустриалния и селски живот въз основа на принципите на споделена собственост и образование (Lynch, 2003)<sup>7</sup>. Във Великобритания кооперативното движение, стартирало от пионерите в Рочдейл през 1844 г., полага основите на съвременните потребителски кооперации и влияе на по-широкия пейзаж на взаимопомощ и трудова солидарност (Van Opstal, 2023)<sup>8</sup>. Движението за „градински градове“ от началото на XX век - особено виждането на Ебенизър Хауърд за самостоятелни общности, интегриращи градски и селски характеристики - също отразява идеали, сходни с тези в планирането на кибуците: споделени зелени площи, децентрализирано производство и участие в управлението (Gatarić, 2019)<sup>9</sup>.

В Съединените щати комуналните експерименти варират от религиозно мотивирани колективи - като шейкърите, амишите и хътеритите - до секуларни утопии. XIX век бележи възхода на общности като „Онейда“, които практикуват т. нар. „комплексен брак“ и колективно отглеждане на деца, както и колониите Амана, които съчетават икономически колективизъм с пиетистки ценности (Redd and Bisk 2015)<sup>10</sup>. През XX век движенията „обратно към природата“ от 60-те и 70-те години пораждат секуларни комуни из цяла Северна Америка (Dunaway, 2010)<sup>11</sup>. Сред тях се откроява „Туин Оукс“ във Вирджиния, създаден през 1967 г. и вдъхновен пряко от утопията на Б. Ф. Скинър „Уолдън Две“ - той и до днес съществува като егалитарна общност с трудови кредити и колективна собственост. По подобен начин, общността „Фарм“ в Тенеси съчетава пацифизъм, веганизъм и естествено раждане с кооперативни икономически структури.

В Азия, особено в постреволюционен Китай, „народните комуни“, създадени по време на „Големия скок напред“ (1958-1962 г.), напомнят на кибуците със своята

---

<sup>6</sup> Knapowski, S. (2023). The Social Palace as a Medium for the Transfer and Transformation of Ideas in Early Socialism. *Global Intellectual History*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/23801883.2023.2258459>.

<sup>7</sup> Lynch, R. A. (2003). [Review of Robert Owen: Owen of New Lanark and New Harmony, by I. Donnachie]. *Utopian Studies*, 14(2), 159–161. <http://www.jstor.org/stable/20720027>.

<sup>8</sup> Van Opstal, W. (2023). Rochdale Society of Equitable Pioneers. In R. A. List, H. K. Anheier, & S. Toepler (Eds.), *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-99675-2\\_820-1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-99675-2_820-1).

<sup>9</sup> Gatarić, D., Belij, M., Đerčan, B., & Filipović, D. (2019). The origin and development of Garden cities: An overview. *Zbornik radova - Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu*, 2019, 33–43. <https://doi.org/10.5937/zrgfub1901033G>.

<sup>10</sup> Redd, A., & Bisk, T. (2015). Attempted utopias and intentional communities. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed.). <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.32195-X>

<sup>11</sup> Dunaway, F. (2010). Cultures of nature: Twentieth century. In D. C. Sackman (Ed.), *A companion to American environmental history* (Chapter 14). <https://doi.org/10.1002/9781444323610.ch14>.

колективна собственост върху земята и средствата за производство, както и с централизираните решения (Cheng, 2022)<sup>12</sup>. Въпреки това те са наложени от държавата, без доброволност и демократично самоуправление. В Япония следвоенните земеделски кооперации, макар и в рамките на капиталистическо общество, постигат значителен напредък в селското развитие чрез колективен маркетинг, споделени ресурси и кредитни системи.

Тези различни модели показват както прилики, така и различия с кибуца. Общи теми включват предпочитание към сътрудничество пред конкуренцията, колективна собственост, социално равенство и стремеж към съчетаване на икономическо производство с морални или духовни идеали. Кибуцът обаче остава изключителен поради мащабната си интеграция в националната икономика и основополагащата си роля в изграждането на модерна държава. Тези сравнителни примери предоставят ценна информация за механизмите, чрез които умишлено създадените общности успяват или се провалят – като подчертават значението на доброволността, адаптивността, участието в управлението и външната подкрепа.

Когато пристъпим към оценка на жизнеспособността на кибуца като решение за съвременната демографска криза в селските райони, тези исторически аналози подчертават както универсалността на кооперативния стремеж, така и зависимостта му от конкретните институционални условия.

За да се постави в контекст значимостта на кибуц-модела или на сходни кооперативни общностни структури за справяне с обезлюдяването на селските райони, е необходимо да се анализира конкретният социално-демографски пейзаж на България - страна, чиито села претърпяват дълбоки трансформации от края на XX век насам.

България представлява един от най-острите примери за демографски срив в селските райони в Европа. Тази част предлага цялостен преглед на структурните и историческите фактори, оформили днешното състояние на българските села, като поставя демографските тенденции в контекста на по-широки политически и икономически процеси. По този начин се подготвя основата за оценка на жизнеспособността на алтернативни модели на общностен живот, включително кибуца, като начин за смекчаване на демографския и развоен упадък в селските райони.

---

<sup>12</sup> Cheng, J. (Cyan). (2022). Collectivisation, paradox and resistance: the architecture of people's commune in China. *The Journal of Architecture*, 27(7–8), 913–948. <https://doi.org/10.1080/13602365.2022.2158207>.

Корените на демографската криза в българските села са сложни и многопластови, свързани с процесите на урбанизация, икономическо реструктуриране и исторически преход от аграрно към постиндустриално общество. Според преброяването от 2021 г. населението на България е спаднало до около 6.5 милиона души, при положение че в края на 80-те години надвишава 9 милиона. Тази ситуация е особено концентрирана в селските райони, много от които днес са изправени пред екзистенциален упадък. В някои общини, особено в северозападните и планинските южни части, гъстотата на населението е под 10 души на квадратен километър. Повече от 160 населени места са класифицирани като напълно обезлюдени (НСИ, 2022)<sup>13</sup>.

Причините за този спад не са само демографски в тесния смисъл на раждаемост и смъртност, а са дълбоко вкоренени в социално-икономическите трансформации след падането на социалистическия режим през 1989 г. По време на държавния социализъм селските райони са включени в централизирана система от ТКЗС и ДЗС. Макар тази система да е критикувана за неефективност и принудителност, тя осигурява известна степен на икономическа стабилност, инфраструктурни инвестиции и социална интеграция.

След 1989 г. бързата деколективизация и преходът към пазарна икономика разрушават тази институционална рамка, без да я заменят с жизнеспособна алтернатива. Политиките по реституция на земята довеждат до разпокъсани и често икономически нежизнеспособни парцели. Загубата на централни пазари, съчетана с лоша инфраструктура, води до рязък спад в земеделската продуктивност и заетост.

Освен това, селските райони на България са особено засегнати от икономическия колапс след 1990 г. и последвалите вълни на емиграция. Между 1990 и 2007 г. почти два милиона българи напускат страната, като млади хора от селата и образовани професионалисти са сред най-склонните към миграция. Част от тях се преместват в градове като София, Пловдив или Варна, но мнозина заминават в чужбина - особено в Испания, Германия и Великобритания. Резултатът е драстично застаряване на населението в селата: към 2022 г. над 30% от селското население е на възраст над 65 години, а под 10% са под 15 години (НСИ, 2022)<sup>14</sup>. Комбинацията от ниска раждаемост,

---

<sup>13</sup> Национален статистически институт. (2022, май 9). Министерският съвет прие Отчета на дейността на НСИ за 2021 г. и Националната статистическа програма за 2022 година. НСИ. Посетен на 3 септември 2022 г., от <https://www.nsi.bg/bg/content/19123/ministrskiyat-savet-prie-otcheta-na-deynostta-na-nsi-za-2021-g-i-natsionalnata-statisticheska-programa-za-2022-g>.

<sup>14</sup> Национален статистически институт. (2022, май 9). Министерският съвет прие Отчета на дейността на НСИ за 2021 г. и Националната статистическа програма за 2022 година. НСИ. Посетен на 3 септември 2022

висока смъртност и продължителна емиграция води до демографски профил, характеризиращ се със свиване, дисбаланс и в много райони - необратим упадък.

Културните и психологическите измерения също играят роля в този процес. Оттеглянето от колективния селскостопански живот оставя вакуум в общностните структури и социалната спойка. В много села разпадането на държавно поддържаните институции като читалища, кооперации и училища разрушава колективната идентичност, която преди поддържа локалния живот. Днес оцелелите жители често живеят в изолация, с ограничен достъп до здравеопазване, образование и обществени услуги. Чувството за изоставеност се усилва от неефективни политики, разпокъсано управление и липсата на целенасочени инвестиции в селското развитие. Макар европейските средства за развитие на селските райони да са значителни по обем, те често не постигат очаквания ефект поради бюрократични пречки, неефективно разпределение и приоритизиране на индустриалното земеделие пред възстановяването на общности. В този контекст търсенето на алтернативни модели за възраждане на селото става належащо. Настоящите стратегически политики в България основно се фокусират върху инфраструктура, агробизнес и туризъм, без да адресират социално-демографските предизвикателства. Опитите за развитие на селски туризъм имат локални успехи, но не успяват да обърнат общата тенденция. Също така, стимулирането на млади фермери често е неефективно, тъй като липсва цялостна социална рамка, която да поддържа дългосрочен общностен живот. В основата на проблема стои липсата на устойчиви колективни модели, които да генерират не само икономическа активност, но и социална спойка, междупоколенческа солидарност и споделено управление.

В допълнение към сериозния демографски спад, кризата в българските селски райони е неразривно свързана с трансформациите и структурните слабости в земеделския сектор, особено с упадъка на отглеждането на интензивни култури като плодове, зеленчуци и други трудоемки земеделски продукти. Исторически България е била един от водещите хранителни производители на Балканите и в бившия социалистически блок. След 90-те години обаче страната претърпява дълбоки промени в аграрния си пейзаж. Въпреки че общата използвана земеделска площ остава значителна, нейното разпределение и продуктивност са все по-ориентирани към нискотрудоемки, износно насочени монокултури - предимно зърнени и маслодайни

---

г., от <https://www.nsi.bg/bg/content/19123/ministrskiyat-savet-prie-otcheta-na-deynostta-na-nsi-za-2021-g-i-natsionalnata-statisticheska-programa-za-2022-g>.

култури. Това оставя големи празнини в производството на жизненоважни храни за вътрешния пазар.

Тази тенденция има критични последици не само за продоволствената сигурност и икономическата устойчивост, но и за заетостта и възраждането на селските райони, тъй като именно интензивното земеделие е секторът, способен да ангажира голям брой работна ръка и да създава локална икономическа взаимозависимост.

По време на социалистическия период България изгражда развита агроиндустриална система, подкрепена от сериозни държавни инвестиции в напояване, механизация, агрономически изследвания и кооперативно земеделие. Производството на плодове и зеленчуци е водещ подсектор с мащабни трайни насаждения, зеленчукови градини, консервни заводи и хранително-преработвателни предприятия, интегрирани в централизирани дистрибуционни мрежи.

Кооперациите и държавните стопанства ефективно организират труда и постигат икономии от мащаба. След прехода към пазарна икономика, обаче, се наблюдава фрагментация на собствеността и колапс на поддържащата инфраструктура, което драстично намалява капацитета за поддържане на интензивно земеделие. Процесът на реституция на земята води до силно раздробени имоти, много от които или се изоставят, или се отдават под наем на големи арендатори или кооперации, които не проявяват интерес към разнообразно или трудоемко производство.

Според последното аграрно преброяване, по-малко от 10% от обработваемата земя в България се използва за отглеждане на плодове и зеленчуци - рязък спад спрямо над 30% през 80-те години (НСИ, 2022)<sup>15</sup>. Това води до все по-голяма зависимост от внос на основни продукти като домати, чушки, ябълки и лук - култури, които някога са се произвеждали в изобилие и са били обект на износ. Броят на дребните и средни производители, специализирани в тези култури, рязко намалява (Euractiv, 2019)<sup>16</sup>. Основни проблеми, които те посочват, включват липсата на капитал, недостатъчната напоителна инфраструктура и отсъствието на организирани пазарни канали. Допълнително утежняващо обстоятелство е сериозният недостиг на работна ръка -

---

<sup>15</sup> Национален статистически институт. (2022, май 9). Министерският съвет прие Отчета на дейността на НСИ за 2021 г. и Националната статистическа програма за 2022 година. НСИ. Посетен на 3 септември 2022 г., от <https://www.nsi.bg/bg/content/19123/ministrskiyat-savet-prie-otcheta-na-deynostta-na-nsi-za-2021-g-i-natsionalnata-statisticheska-programa-za-2022-g>.

<sup>16</sup> Euractiv. (2019). Agriculture Atlas 2019. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/video/agriculture-atlas-2019/>.

голяма част от жителите на селата са възрастни или емигрирали, а сезонните работници трудно се намират и задържат при настоящите условия на труд и заплащане.

Дефицитът в производството на интензивни култури подкопава и по-фини аспекти на аграрната икономика. За разлика от зърнопроизводството, което е силно механизирено, овощарството и зеленчукопроизводството изискват значително повече труд на единица площ и генерират по-висока добавена стойност. Те също така създават възможности за развитие на съпътстващи сектори като логистика, преработка и други. Спадът в този подсектор не само води до загуба на аграрно разнообразие, но и до пропуснати възможности за заетост и предприемачество, както и до повишена хранителна несигурност в икономически уязвимите райони.

Опитите за възраждане на интензивното земеделие са неравномерни и често недостатъчни. Макар че общата селскостопанска политика на ЕС осигурява известна подкрепа за модернизация, критиците твърдят, че субсидиите облагодетелстват главно големите производители и не насърчават разнообразно, устойчиво и общностно ориентирано земеделие. Земеделските кооперации остават слаби и разпокъсани, а недоверието към тях е наследство от принудителната колективизация през социализма. Образователните и консултантски услуги също са недостатъчни, особено за малки или млади фермери, които проявяват интерес към органично или нишово производство.

Тук историческият опит на кибуца може да предостави ценни уроци. Кибуцът никога не е бил просто икономическа институция; той е бил рамка за цялостен комунален живот, съчетаваща производство с образование, култура и взаимна отговорност. За разлика от чисто пазарно ориентирани инициативи, кибуците създават устойчиви форми на социален капитал, които позволяват на общностите да преодоляват икономически и политически кризи. Макар че израелският опит не може да бъде директно приложен в български условия, неговите основни принципи - доброволност, споделени ресурси, демократично управление и устойчивост на общността - може би предлагат потенциал за възраждане на селата. Освен това, българското село разполага с ресурси, които могат да подкрепят развитието на такива модели: изоставена жилищна и аграрна инфраструктура, богати културни традиции и природна среда, подходяща за устойчиво земеделие, пчеларство, бубарство и други.

Макар демографската реалност да е тежка, тя може да се разглежда и като възможност: притокът на нови заселници - млади хора, пенсионери или идейно мотивирани групи - може да се превърне в катализатор за нови форми на общностен живот. Вече съществуват изолирани случаи на алтернативни общности, еко-села и

умишлено създадени селища в райони като Родопите и Странджа. Тези усилия обаче остават фрагментарни и слабо проучени.

В този контекст моделът на кибуца предоставя интересна алтернатива, особено като се вземе предвид историческата му роля в развитието на интензивно земеделие в Израел при трудни природни и икономически условия. Кибуците отдавна са специализирани в отглеждането на плодове, зеленчуци и други трудоемки култури, често в неплодородни райони. Техният успех се основава не само на споделен труд и общи ресурси, но и на интегрирано планиране, инвестиции в аграрни изследвания и дългосрочна стабилност на общността. Напоителни системи и вертикална интеграция с преработвателни предприятия позволяват на много кибуци да постигат висока производителност и конкурентоспособност на външните пазари. Освен това социалната устойчивост - чрез споделен риск, справедливо разпределение на труда и демократично вътрешно управление - е важна характеристика, която често липсва в дребното земеделие.

Приложението на елементи от модела на кибуца в български условия би могло да предложи решения на редица структурни проблеми в сектора на интензивното земеделие. Колективното обединяване на земя, труд и капитал би могло да преодолее фрагментираността на стопанствата и да създаде икономии от мащаб в региони, доминирани от малки производители.

Кооперативният маркетинг и изграждането на локални марки могат да повишат преговорната сила и да отворят нови пазарни възможности. А създаването на социално сплотени общности с фокус върху земеделието би могло да привлече млади хора и имигранти, търсещи смислен поминък и споделени ценности.

Моделът на кибуца също така предлага нематериални, но съществени компоненти - именно възраждането на колективната цел и чувството за споделена отговорност, които са критично важни за възстановяване на социалната тъкан в обезлюдените села. В райони, където традиционният живот е разпаднат, създаването на нови, умишлено изградени общности около земеделие, образование и културно обновление може да задържи населението.

Макар че предизвикателства има - от правни бариери до културни нагласи към колективизма - потенциалът за пилотни проекти, хибридни модели и локални адаптации е реален. Вече съществуват зародишни усилия за създаване на екообщности и пермакултурни селища в части от българската провинция, което показва готовност за

подобни инициативи, особено когато са представени като устойчиви, автономни и социално справедливи.

Поради това основната цел на тази статия е да изследва доколко моделът на кибуца като източник на концептуално и институционално вдъхновение - може да допринесе за възраждането на българското интензивно земеделие и, в по-широк план, за демографското и икономическо възстановяване на селските райони.

Целта е да се оцени дали принципите на колективна собственост, демократично управление, интегрирано производство и социална сплотеност могат да бъдат адаптирани към българския контекст и при какви условия подобни адаптации биха били успешни.

### **Методология**

Настоящото изследване е базирано върху интегративен и интердисциплинарен подход, който съчетава методически инструменти на социалната антропология, социологията и емпиричната работа. Изследователската стратегия включва четири основни компонента: **(1) историко-социологически анализ на кибуците като форма на колективен живот; (2) качествено и количествено емпирично изследване сред население от различни региони в България; (3) териториално диференциран подбор на респонденти по системата на NUTS 2; (4) интерпретативна социално-антропологическа рамка, чрез която се анализират данните не само описателно, но и критично.**

В първата фаза на изследването беше извършено систематично картографиране на съществуващата литература относно историята, организационната структура, идеологическите основи и трансформациите на кибуците в Израел. Използвани бяха рецензирани научни публикации на изследователи като Melford Spiro, Eliezer Ben-Rafael, Yonina Talmon и други. Проведено беше и сравнение между кибуците и други форми на утопични или кооперативни общности в Европа, Азия и Америка, с акцент върху тяхната организация, продължителност и адаптивност към външна среда.

Втората фаза включва провеждане на 96 структурирани анкети и 21 полуструктурирани интервюта в шестте NUTS 2 региона на България (Северозападен, Северен централен, Североизточен, Югоизточен, Югозападен, Южен централен). Разпределението бе териториално балансирано - по 16 анкетирани и по 3-4 интервюирани от всеки регион, включително представители на селски и градски територии, с цел отразяване на различните социални перспективи.

Анкетите се проведоха както в електронен формат, а интервютата - по телефон. Използван беше смесен подход на преднамерено стратифицирано избиране на респонденти, с оглед включване на възможно най-широк социален и възрастов спектър. Целта беше не репрезентативност в статистически смисъл, а достъп до множествеността на гласове и позиции, които биха участвали или биха отказали участие в общност от кибуцки тип.

Анкетният инструмент съдържа 21 въпроса, групирани в пет тематични блока: **(1) демографски профил; (2) трудова и аграрна ангажираност; (3) познаваемост и отношение към кооперативни модели; (4) миграционна мотивация; (5) институционално доверие.** Данните бяха обработени количествено чрез описателна статистика, но също така бяха подложени на интерпретативен анализ по региони, възрастови групи и образование.

*Таблица 1. Анкетен въпросник*

| № | Въпрос                                                                                             | Тип отговор                                                            |
|---|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|
| 1 | Каква е вашата възраст?                                                                            | Свободен отговор                                                       |
| 2 | Какъв е вашият пол?                                                                                | Множествен избор<br>(Мъж / Жена / Друго /<br>Предпочитам да не казвам) |
| 3 | Какво е най-високото ниво на завършено образование?                                                | Множествен избор                                                       |
| 4 | Какво е настоящото ви място на живеене?                                                            | Множествен избор                                                       |
| 5 | Какъв е настоящият ви трудов статус?                                                               | Множествен избор                                                       |
| 6 | Работите ли или сте свързан/а със земеделие?                                                       | Да / Не                                                                |
| 7 | Притежавате ли (вие или семейството ви) земеделска земя?                                           | Да / Не                                                                |
| 8 | Как бихте оценили качеството на живот в текущото си местоживеене?                                  | Скала (Много лошо<br>→ Много добро)                                    |
| 9 | Занимавали ли сте се със интензивно земеделие (зеленчукопроизводство, овощарство, лозарство в т.ч. | Да / Не                                                                |

|    |                                                                       |                                       |
|----|-----------------------------------------------------------------------|---------------------------------------|
|    | и пчеларство) през последните 5 години?                               |                                       |
| 10 | Бихте ли се преместили в село при подходяща подкрепа?                 | Скала (Определено не → Определено да) |
| 11 | Запознати ли сте с понятието "кибуц" или подобни общности?            | Да / Не                               |
| 12 | С какво свързвате кооперативния живот?                                | Едноизборен въпрос с 4 опции          |
| 13 | Бихте ли живели в общност със споделени ресурси?                      | Скала                                 |
| 14 | Кои 3 фактора биха ви мотивирали за участие в общностен проект?       | Избор до 3 опции                      |
| 15 | Кои фактори биха ви обезкуражили да участвате в кооперативна общност? | Изберете всички приложими             |
| 16 | Обмисляли ли сте преместване или емиграция?                           | Да / Не                               |
| 17 | Кои 3 фактора биха повлияли на решението ви за преместване в село?    | Избор до 3                            |
| 18 | Доверявате ли се на държавните политики за селски региони?            | Скала                                 |
| 19 | Кой подход предпочитате за селско развитие?                           | Множествен избор                      |
| 20 | Вярвате ли, че модел тип „кибуц“ може да проработи у нас?             | Скала                                 |
| 21 | Бихте ли участвали в пилотен проект?                                  | Да / Не / Може би                     |

*Източник: Собствена схема*

Интервютата са полу-структурирани, проведени по телефон с насочващи, но отворени въпроси, които позволяват на респондентите да навлязат в личен разказ, историческа рефлексия, социална критика и проектиране на бъдещи желания. Беше поставен акцент върху каузалната плътност на отговорите, т.е. върху разкриването не

само на „какво мислят“ участниците, но и „защо го мислят“, „от какво се страхуват“ и „на какво се надяват“.

Всички интервюта са транскрибирани и кодирани ръчно по 7 основни теми: **(1) връзка със селото; (2) преживени модели на колективен живот; (3) доверие и недоверие в другите; (4) труд, смисъл и принадлежност; (5) институционални очаквания; (6) политически визии; (7) практическа готовност за участие.** С помощта на качествен анализ се изведоха дискурсивни ядра, около които се структурират колективните представи за възможно селско възраждане.

Особено внимание се обръща на конфликтните зони между лични желания и структурни ограничения, между спомените от социалистическата кооперация и мечтата за хоризонтална демокрация, между икономическия реализъм и моралната утопия. Анализът показва, че колективните форми не са непременно свързани с носталгия, а често представляват представи за бъдеще, оформени от неудовлетвореност от настоящето.

*Таблица 2. Структура на интервюто*

| №  | Въпрос                                                                       |
|----|------------------------------------------------------------------------------|
| 1  | Опишете личната или семейната ви връзка със селския живот и земеделието.     |
| 2  | Кои са основните причини за обезлюдяването на селата според вас?             |
| 3  | Наблюдавали ли сте опити за възраждане на селата? Ефективни ли са?           |
| 4  | Смятате ли, че младите хора имат интерес към живот на село? Защо?            |
| 5  | Какво според вас би направило селския живот привлекателен за младите?        |
| 6  | Запознати ли сте с кооперативни или общностни ферми? Какво мислите за тях?   |
| 7  | Как възприемате споделени ресурси и колективно вземане на решения?           |
| 8  | Каква е ролята на собствеността върху земята за успеха на селските общности? |
| 9  | Възможно ли е възраждане на интензивното земеделие у нас? Защо е намаляло?   |
| 10 | Каква подкрепа е нужна за създаване на общност по модела на кибуца?          |
| 11 | Бихте ли вие или познат/а живели в такава общност? Защо да / не?             |

|    |                                                                                  |
|----|----------------------------------------------------------------------------------|
| 12 | Кое ви притеснява най-много относно такъв модел на живот?                        |
| 13 | Как може да се възстанови доверието в колективните форми след социализма?        |
| 14 | Каква роля трябва да играят общините, НПО или бизнесът в тези проекти?           |
| 15 | Може ли България да адаптира кибуц модел или културните бариери са твърде силни? |

*Източник: Собствена схема*

Методологията на изследването е съзнателно рефлексивна. Позицията на изследователите не е неутрална или външна, а е вписана в процеса на диалог, интерпретация и етическа отговорност към казаното и премълчаното. Всички участници бяха информирани относно целите на проекта, дадоха устно и писмено съгласие, а чувствителните лични данни бяха кодирани и третираны съгласно изискванията на академичната етика.

Макар използваните методи да предлагат богата емпирична картина, те не претендират за представителност в статистически смисъл. Вместо това акцентът е поставен върху дълбочинното разбиране на значенията и мотивациите, които движат или възпират хората при мисълта за нов тип кооперативен живот. Методологията тук е не инструмент за „верификация на хипотези“, а средство за отваряне на пространства за мислене, въображение и възможност.

## Резултати

От В тази част се представя анализ на получените количествени данни от 96 структурирани анкетни въпросника, разпределени равномерно по шестте региона на България по NUTS 2. Всеки въпрос е разгледан поотделно, със придържане към академичната точност на интерпретацията, и прилагане на социологически и антропологически концептуални рамки, така че да се очертае пълна картина на нагласите, мотивациите и социалните проекции на участниците спрямо потенциални форми на кооперативен живот.

✓ Въпрос 1: Каква е вашата възраст?

Данните сочат, че 49 от анкетиранияте (51.0%) са на възраст между 18 и 35 години, 32 (33.3%) – между 36 и 64 години, а останалите 15 (15.6%) са над 65 години. Тази възрастова структура разкрива, че извадката е доминирана от млади и икономически

активни респонденти, което има пряко значение за оценката на нагласите към миграция, иновации и нови форми на социална организация. Преобладаването на млади участници предполага потенциал за социална мобилизация и експериментално поведение в контекста на общностно изграждане.

➤ Въпрос 2: Какъв е вашият пол?

Разпределението по пол е както следва: 50 мъже (52.1%), 44 жени (45.8%) и 2 души (2.1%), които са избрали опцията „друго“. Почти симетричното полово представителство осигурява балансирана база за сравнителен анализ между мъжки и женски нагласи по отношение на кооперативните модели и селския живот.

➤ Въпрос 3: Какво е най-високото ниво на завършено образование?

Най-голям дял имат лицата с висше образование – 37 души (38.5%), следвани от тези със средно (32 – 33.3%), професионално (19 – 19.8%) и основно образование (8 – 8.4%). Данните предполагат високо ниво на културен капитал сред извадката, който корелира положително с отвореността към нови социални експерименти и колективни инициативи.

➤ Въпрос 4: Какво е настоящото ви място на живеене?

Жители на градове с население над 100 000 представляват 38.5% от участниците (37 души), от средни градове – 27.1% (26 души), малки населени места – 18.8% (18 души), а села – 15.6% (15 души). Данните показват преобладаване на градски контекст, което осигурява гледната точка на потенциалните мигранти към селски райони, търсещи нова форма на живот.

➤ Въпрос 5: Какъв е настоящият ви трудов статус?

49.0% от анкетираните са заети (47 души), 20.8% – безработни (20 души), 11.5% – студенти (11 души), 10.4% – пенсионери (10 души), и 8.3% – самонаети (8 души). Този профил включва както икономически стабилни, така и уязвими социални категории, което е важно за анализа на мотивации, страхове и очаквания към общостния модел.

➤ Въпрос 6: Работите ли или сте свързан/а със земеделие?

28 души (29.2%) отговарят положително, като това включва както текуща трудова заетост в сектора, така и наследствени и фамилни връзки със земеделие. Останалите 68 участници (70.8%) нямат връзка със сектора, което подчертава необходимостта от обучителна и организационна подкрепа при създаване на кооперативни инициативи.

➤ Въпрос 7: Притежавате ли (вие или семейството ви) земеделска земя?

40 участници (41.7%) посочват, че притежават земя. Това демонстрира съществуващ, но латентен ресурс, който би могъл да се активира чрез кооперативен модел, минимизиращ индивидуалния риск и максимизиращ колективната ефективност.

➤ Въпрос 8: Как бихте оценили качеството на живот в текущото си местоживееене?

Положителна оценка („много добро“ и „добро“) дават 38 участници (39.6%), 31 (32.3%) изразяват неутрална позиция, а 27 (28.1%) – отрицателна. Това показва напрежение между привидната стабилност на градската среда и субективното усещане за незадоволеност от нея, което отваря пространство за търсене на алтернативни жизнени форми.

➤ Въпрос 9: Занимавали ли сте се със интензивно земеделие (зеленчукопроизводство, овощарство, лозарство в т.ч. и пчеларство) през последните 5 години?

Положителен отговор дават 20.8% (20 души), което показва сериозен отлив от интензивното земеделие, особено в традиционно силните за България сектори. Кооперативните общности могат да предложат институционална форма за възраждане на тези практики.

➤ Въпрос 10: Бихте ли се преместили в село при подходяща подкрепа?

„Определено да“ – 33.3% (32 души), „вероятно да“ – 33.3% (32 души), „не съм сигурен“ – 16.7% (16 души), „вероятно не“ и „определено не“ – по 8.3% (8 души). Това демонстрира силен миграционен потенциал, при условие на ясна рамка за сигурност и перспектива.

➤ Въпрос 11: Запознати ли сте с понятието „кибуц“ или подобни общности?  
64.6% (62 души) потвърждават информираност.

➤ Въпрос 12: С какво свързвате кооперативния живот?

Сред запознатите с понятието, 38.7% асоциират с „солидарност“, 29.0% с „ефективност“, 19.4% с „утопия“, а 12.9% са неутрални. Позитивните конотации доминират, което е показателно за висок социален капитал на идеята.

➤ Въпрос 13: Бихте ли живели в общност със споделени ресурси?

Пълна или частична готовност изразяват 69 респонденти (72%). Само 12 участници (12.5%) са против. Това предполага изразена културна зрялост към модели на съвместно обитаване.

➤ Въпрос 14: Кои 3 фактора биха ви мотивирали за участие в общностен проект?

Икономическа стабилност – 38.5%, принадлежност – 33.3%, достъп до жилище/земя – 28.2%. Стратегическо мислене доминира над емоционалното, което е предпоставка за устойчиво участие.

➤ Въпрос 15: Кои фактори биха ви обезкуражили да участвате в кооперативна общност?

Най-често посочвани са: загуба на автономия (35.4%), вътрешни конфликти (31.3%), финансова несигурност (19.8%) и идеологическа реторика (13.5%). Тези страхове изискват предварителни механизми за доверие и прозрачност.

➤ Въпрос 16: Обмисляли ли сте преместване или емиграция?

65.6% отговорят положително. Това демонстрира висок праг на разколебаност спрямо настоящата жизнена среда и търсене на алтернатива.

➤ Въпрос 17: Кои 3 фактора биха повлияли на решението ви за преместване в село?

Работа – 37.5%, жилище – 35.4%, качество на живот – 27.1%. Показва се пряката връзка между инфраструктурни ресурси и миграционна мобилност.

➤ Въпрос 18: Доверявате ли се на държавните политики за селски региони?

Високо – 9.4%, умерено – 14.6%, ниско – 29.2%, много ниско – 46.9%. Очевидна е криза на институционално доверие.

➤ Въпрос 19: Кой подход предпочитате за селско развитие?

В общност – 63.5%, държавен – 21.9%, частен – 14.6%. Данните подкрепят децентрализиран модел, основан на местна инициатива.

➤ Въпрос 20: Вярвате ли, че модел тип „кибуц“ може да проработи у нас?

74% изразяват положителна нагласа. Само 11.5% са скептични. Това отваря възможности за пилотни експерименти.

➤ Въпрос 21: Бихте ли участвали в пилотен проект?

„Да“ – 59.4%, „може би“ – 28.1%, „не“ – 12.5%. Потенциалната база за реално включване е значителна.

Резултатите от анкетата разкриват съществуването на социална основа за бъдещи пилотни кооперативни общности, особено ако бъдат реализирани с участието на млади хора, добре информирани и мотивирани от ценности като устойчивост, принадлежност и икономическа сигурност. В следващата част ще бъдат анализирани и резултатите от 45-те интервюта, провеждани паралелно в шестте региона.

В допълнение към количественото анкетно изследване, бяха проведени 21 полуструктурирани телефонни интервюта. Средната продължителност на разговорите беше между 30 и 40 минути.

Интервютата разкриват комплексен спектър от мнения, възприятия, лични истории и анализи, свързани с идеята за кооперативни общности и възможността за трансформация на обезлюдени села чрез споделена отговорност, икономическа взаимопомощ и нови социални практики. Мнозина участници отразиха не само личното си отношение към селото, но и колективната си памет за минали модели на живот, сред които социалистическите форми на кооперация - както техните положителни страни, така и натрупаните негативи.

Мъж на 41 години от Северозападна България, техник по образование, в момента безработен, сподели: „Навремето имаше живот. Имаше хора, деца, животни. Сега е само тишина. Гледам къщите - една по една рухvat. Имам наследствена земя, дал съм я под рента. Как да я работя? Какво да я правя сам? Ако имахме някаква общност, в която да се обединим, да работим заедно, да си делим труда и ползите, бих участвал. Но трябва да има доверие. Хората вече не си вярват. Всеки гледа себе си. Селото е почти мъртво.“

Млада жена на 27 години от Варна, завършила социология, която временно работи дистанционно за чуждестранна организация, казва: „Живея в града, но не се чувствам у дома. Всичко е някак повърхностно, връзките са крехки, животът е забързан и безмислен. Мечтая за среда, където хората си помагат по съседски, готвят си барбекю заедно, учат децата си, работят на полето ако щеш, но и правят култура, имат библиотека, кино, празници. Искam общност, не просто група хора. Ако има такъв проект, бих се включила - не само като участник, а като създател.“

Някои по-възрастни респонденти изразиха известен скептицизъм, но не и отрицание. Жена на 66 години от село в Шуменско, бивша учителка, отбелязва: „Живяла съм в ТКЗС, знам какво е. Имаше ред, но и страх. Имаше работа, но и принуда. Днес младите са различни. Те искат свобода и справедливост. Ако те си го направят по свой начин - защо не? Но трябва да има правила, да няма паразити, да няма командири.“

Темата за необходимостта от сплотеност, доверие и нови форми на социална структура бе централен мотив. Мъж на 36 години от Пазарджик, с опит в строителството, коментира: „Животът ми мина в работа, самота и недоимък. Никой не те пита как си. Ако ще има общност, тя трябва да е като семейство, само че с правила. Не романтика, а партньорство. Аз съм готов да строя, да работя, стига да има цел и сигурност.“

Когато беше повдигнат въпросът за притесненията, респондентите изразиха ясни и логични опасения: страх от злоупотреба с доверие и ресурси; липса на лидерство и организационна структура; конфликти между участници с различни ценности и характери; икономическа несигурност.

Мъж на 48 години от Ямбол, с опит в промишленото отглеждане на зеленчуци, казва: „Не е лесно да се живее с други хора. Всеки има свое мнение. Трябват правила, координация, механизъм за разрешаване на спорове. Иначе всичко се разпада.“ Въпреки това той добавя: „Сам не можеш нищо. Имам земя, но не мога да я използвам пълноценно. Ако има повече работна ръка и сигурен пазар -това променя всичко.“

Интересен аспект бе позицията на хора, които вече живеят в село, но се чувстват откъснати. Жена на 39 години от село в Севлиево, с две деца, споделя: „Най-трудно е самотата. Няма на кого да оставиш децата. Няма кой да ти помогне, ако се разболееш. Ако има общност, дори само 5-6 семейства, с общ график, споделени ресурси, детски кът, това ще бъде революция.“

На въпросите за адаптация на кибуц модела в България, участниците бяха умерени, но обнадеждени. Според тях, директното копиране не е нито възможно, нито нужно. Това, което е ценно, са принципите: доброволност, споделен труд, общи пространства, равноправно участие в решенията. Жена на 32 години, юрист от София, обобщава: „Трябва ни модел, който съчетава лична свобода с колективна отговорност. Където хората не просто оцеляват, а изграждат нещо заедно. Това не е бягство от обществото, а нова форма на участие в него. Защо да не проработи? Няма причина да не проработи. Има толкова запустяла земя. По скоро някакъв подобен кооперативен модел би допринесъл отколкото да навреди.“

Един от най-показателните разговори бе с мъж на 53 години от Дупница, бивш общински служител, който след пенсиониране се е върнал в родното си село: „Знам какво е държавна политика - думи, доклади, проекти без резултат. Но ако събера десетина по бедни семейства и създадем кооперация, ако вземем старото училище и го направим жилищен дом в който всеки да си има нещо като апартамент, ако работим заедно и не чакаме помощ от никого - това е действие. Ако държавата даде условия, за нула време може да направя от бедните семейства пчелен кошер. Само чрез колективни усилия може да се създаде общност. То за това се казва общност. Лошото е, че вече всеки иска да е началник и да стои на климатик в офис. А в супермаркета вече освен, че плодовете и зеленчуците са внос и агнешкото е от Македония. Представяш ли си?...“

## Заклучение и препоръки

В свят, изчерпан от парадоксите на модерността – урбанизация без културна инфраструктура, мобилност без принадлежност, свръхпроизводство без устойчивост, и свързаност без общност - въпросът за това как да живеем заедно отново придобива фундаментално значение.

Тази статия започна като историческо и емпирично изследване на кибуца – уникална форма на колективен живот, възникнала на границата между строителство на нацията и социалистически утопизъм - и завършва като философски размисъл за бъдещето на общността в епоха, в която индивидуализмът се е превърнал в императив, а селото - в призрак. Заклучението, което тук ще бъде формулирано, не е просто обобщение на емпиричните данни и концептуални изводи, а предложение за нова социална етика, в която селото - като място, като идея, като модус на съществуване - може отново да стане носител на надежда, трансформация и антропологическа дълбочина.

Първият и най-важен извод от изследването е, че българското село не е мъртво, а изоставено. То не е загубило капацитета си за живот, а е било лишено от институционална подкрепа, културна грижа и социално въображение. Това, което днес наричаме „демографска криза“, е не само следствие от икономическа неефективност или административна небрежност, а израз на дълбока морална криза на съвременната държава, която не успява да артикулира алтернатива на логиката на миграцията към градовете. В този контекст, предлаганият модел не трябва да се разглежда като носталгичен рецидив към колективизма, нито като екзотична заемка от израелския опит, а като **институционална хипотеза** за радикално преосмисляне на съвместното съществуване.

Изследването показва, че сред младите българи съществува неназована, но дълбока жажда за смисъл, споделено усилие и колективна форма на живот. Те не търсят спасение от селото, а от изолацията, от абсурдността на живота, сведена до индивидуален успех и потребление. Те искат да бъдат част от нещо по-голямо, но не йерархично - не корпорация, не партия, не идеологическа структура, а общност: живо, динамично, гъвкаво и етично организирано тяло, в което индивидът не изчезва, а се реализира чрез връзката с другите.

В този смисъл, кибуцът не е модел за възпроизвеждане, а архетип за вдъхновение. Архетип, в който колективното не е противоположност на личното, а негово условие. Архетип, в който трудът не е отчуждение, а акт на създаване; в който управлението не е

централизация, а споделена отговорност; в който земята не е ресурс, а дом. Такъв архетип не може да бъде въведен чрез закон, нито наложен чрез пазарни механизми. Той трябва да бъде създаден „отдолу“ - чрез съгласие, убеждение и ценностна спойка.

Антропологично погледнато, кризата на селото е криза на ритуала, поколенческата приемственост и смисъла на всекидневието. В села, където вече няма нито училище, нито читалище, нито детски глас, културата умира не защото няма телевизия или интернет, а защото няма сцена, на която да се случва животът в неговата споделена форма. Това, което кибуците са правили в продължение на десетилетия - създаване на общи празници, ритуали на работа и солидарност, изграждане на нов език на принадлежност - е не по-малко важно от техните оранжерии, доилни системи или кухни. Ако искаме отново да мислим селото като „място“, а не просто като географска точка или икономическа зона, трябва да върнем въображението като инструмент на политика. Това означава да създаваме пространства за споделяне, а не просто за обитаване.

От социологическа гледна точка, кибуцът демонстрира жизнеността на социалното въображение, когато то е подкрепено от организационна структура, вътрешна мотивация и външна стабилност. Възможно ли е това да се случи в България? Отговорът не е еднозначен. Но е ясно, че няма бъдеще за българското село без рехабилитация на понятието „общност“, без преоткриване на формите на съвместен живот, които съчетават продуктивност, грижа и демокрация. Единични проекти - било то еко-селища, пермакултурни общности или земеделски кооперации - вече показват, че семената на новото са посяти, но те трябва да бъдат култивирани чрез визия, не само чрез пари.

Най-революционният аспект на тази статия е в това, че тя предлага да мислим селото не като остатък от миналото, а като лаборатория на бъдещето. Във време на климатични промени, разпад на социалните връзки и изчерпване на ресурсите, селото - с неговата близост до природата, възможност за локално производство и потенциал за социална автономия - се оказва най-съвременното пространство за социален експеримент. Но не какъв да е експеримент, а етичен експеримент: как да живеем заедно, така че да има смисъл и за нас, и за тези, които идват след нас.

В този смисъл, предложението за адаптиране на принципите на кибуца в български контекст е не просто инструмент за спиране на демографския срив, а алтернатива на доминиращия модел на развитие. Това е проект, който си поставя за цел не само да възстанови земеделска продуктивност, но и да възстанови социалната тъкан,

културната непрекъснатост и политическата активност на периферията. Това е покана за изграждане на нов морален договор между хората и земята, между индивидуалното щастие и колективната съдба.

Да, предизвикателствата са огромни - културни, институционални, икономически. Но всяко голямо движение в историята започва с промяна в представата за възможното. Когато млад човек от град като Пловдив казва в интервю, че би се върнал в село „още утре, ако има смисъл“, това не е просто отговор на въпрос - това е призив към действие, отзвук от по-дълбока социална истина. Истината, че хората не търсят просто оцеляване, а смислено участие в един свят, който все по-често им отказва достъп до себе си.

Ето защо тази статия завършва не със заключение, а с начало. Начало на една нова политическа въображаемост, в която селото не е синоним на застой, а на възможност; в която общността не е заплаха, а ресурс; в която кибуцът не е модел, а метафора за света, който все още можем да създадем - ако си го представим заедно.

#### **ACKNOWLEDGEMENTS/ БЛАГОДАРНОСТИ**

*We express our gratitude to the Ministry of Education and Science under the National Program “Young Scientists and Postdoctoral Fellows – 2”.*

*Изказваме благодарности към Министерство на образованието и науката по Националната програма „Млади учени и постдокторанти – 2“.*